

Teadmiste koosloome ja õppimine Eesti Rahva Muuseumi osalussalis

Pille Runnel
Agnes Aljas
Jaanika Jaanits

Tänapäeva muuseumide ees seisab oluline küsimus, kuidas teenida paremini ühiskonda ja pakkuda väärtuslikku täiendust igapäevaelule (Runnel ja Pruulmann-Vengerfeldt 2014). Üha tähtsamaks on muutumas arutelu muuseumide rollist ühiskonnas, avatus erinevatele vaadetele ja muuseumi mõtestamine diskussioonipaigana (McCall jt 2014; Van Mensch 2003; Vergo 2013; Fleming 2019). Samal ajal käsitletakse muuseumide ja külastajate kommunikatsiooni enamasti muuseumide keskselt, mitte külastajate (kasutajate) vajadustest ja motivatsioonist lähtuvalt.

Artikli eesmärgiks on uurida mitteprofessionaalide näituseloomepraktikaid Eesti Rahva Muuseumi (edaspidi ERMi) näitusesaalis „Tee ise näitus“ (edaspidi osalussaal). Vaatame muuseumi ja osalejate suhet külastajakogemuse aspektist, uurides, mida saavad muuseumist need külastajad, kes astuvad enamasti lühikeseks jäävast tavakülastusest mitu sammu edasi ja panustavad muuseumi oma ideede, teadmiste ja tööga pikema perioodi vältel tehes muuseumis ise näitust.

2009. aastal toimus ERMis ühe esimesena Eesti muuseumidest avatud kuraatorluse konkurss. Rahvahääletusel enim hääli saanud näituseideedest oli nende autoritel võimalik muuseumis

näitus luua. Mitu aastat kestnud koostööeksperimentide tulemusel tegi muuseum otsuse avada ERMi uues hoones (avatud 2016) osalusnäituste saal „Tee ise näitus“, mis on osaks püsinäitusest „Kohtumised“. Sellise näituseformaadi välja arendamise ajendiks oli muuseumi soov töötada tihedalt koos erinevate rühmade ja inimestega ning anda neile võimalus kasutada muuseumi eneseväljendamise platvormina, visualiseerides näitustel oma ideid, teadmisi ja ise tehtut.

Osalussaali olemasolu lubab pakkuda näituse tegemise võimalust muuseumitöötajate ja professionaalsete kuraatorite asemel tavainimestele, st eraisikutele, kogukondadele, huvirühmadele ja õpilastele. Saalis valmivad näitused lähtuvad kolmest põhimõttest: a) inimeste või rühmade omaalgatuslikult konkursile saadetud näituste teostamine autorite poolt, b) kooliõpilaste uurimis- ja näituseprojektid ning c) muuseumi kutsutud rühmade või kogukondade näitused. Kõik need rühmad saavad muuseumilt tuge produktsiooni ja tehnilise abi valdkonnas, kuid muuseumi kuraatorid, näituste komisjon või muud muuseumi osapooled protsessi sisuliselt ei sekku.

Muuseumi vaatepunktist oli sellise näituseformaadi kasutuselevõtt organisatsiooni avatuse proovilepanek: kaasata uusi teemasid, mida muuseum seni käsitlenud ei ole ning anda ekspertidest koosneva komisjoni asemel otsustusjõud näituse valikul hoopis rahvahääletusele. Osalusteooriate vaatepunktist on muuseumi koostöö avalikkusega mõtestatav võimustamise kontseptsiooni kaudu, mille laiem eesmärk on toetada kultuuriloomes osalemise võimalusi. Võimustamine toetub osalusdemokraatia ideedele, mille juured on omakorda 1960. aastate üliõpilaspõldeprotestides (Kaufman 1960; Cook jt 1971; Pateman 1976; Fung jt 2003). Toonaste protestide mõjutajaiks olnud poliitilised teooriad olid loomult normatiivsed (Kelty jt 2015), nende teooriate eesmärgiks oli poliitilist tegevust mitte ainult kirjeldada, vaid ka toetada ja suunata. Sarnaselt kriitilise teooriaga on muuseumiosaluse teoreetiline pool seotud võimu küsimustega, kuna osaluse võimaldamine tähendab muuseumi traditsiooniliste võimuhete – ‘kuraator’ vs. ‘küllastaja’ või ‘ekspert’ vs. ‘amatöör’ – muutumist ja muutmist (Dicks 2004: 145; Simon 2010: 120). Muuseumiosaluse eesmärgiks on toetada kriitiliselt mõtleva kodaniku arenemist ja laiemalt nende enesearendust, aidates paremini tundma õppida oma võimeid ja oskusi, mida nad muuseumi tegevuses osaledes saavad jagada laiema hulga inimestega. Võimustamine on teoreetilise ideena oluline kultuuriosalust raamiv ja tähendust andev katusmõiste, kuid käesolevas artiklis käsitletavate näitusepraktikate üle arutledes oleme jätnud selle tagaplaanile, arutluste kontekstiks. Sellele mõistele ei viidata näituseideede konkursi üleskutsetes ja selle üle ei arutleta ka võidutöid teostama asuvate kuraatoritega.

Peale kümnet aastat külastajaosalusele suunatud projekte alates väiksematest kaasamisprojektidest kuni mahukamate näitusteni – esmalt ERMi näituselaboris ja seejärel osalussaalis – huvitab meid, kui jätkusuutlik ja põhjendatud on ERMi külastajate näituseideedel ja kureerimistegevustel põhineva nn osalusnäituse formaat osalejate vaatepunktist.

Kaaludes osalussaali toimimist ja põhjendatust osalejatest lähtuvalt, on oluline püüda mõista nende kogemusi näituse tegemise protsessis: mis inimesi osalema motiveeris, kuidas nad tundsid end näitust tehes, mida nad protsessis oluliseks pidasid, kuidas osalemist enda jaoks mõtestasid ja mida kogemusest õppisid. Analüüsime kogemusi, mida said kahes näituseprojektis osalejad: näituseideede autorid ja kuraatorid ning näituse kujundajad. Vaatame, kui paindlik ja osalejate endi eesmärkidega sobituv on protsess ja mis laadi on omandatud kogemused. Arutelul on kaks olulisemat konteksti: hariduse ja teaduse valdkond.

Protsessile tagasi vaatamine võiks aidata muuseumil järgmiste näituste tegemisel osalejaid paremini toetada. Oluline on aga ka laiem teoreetiline vaade: mis laadi suhteid võimaldab osalussaal luua osalejate ja muuseumi vahel, keda ja milliseid tegevusi sellised näituseloomepraktikad toetavad ja kuivõrd avatud või piiritletud on osalussaal tegevusformaadina. Kas muuseumidel on hariduslik ja ühiskondlik mandaat sellisteks kodanikuprojektideks, kas see toetab osalejaid, või toetavad sellised algatused eelkõige lühiajalisi institutsionaalseid eesmärgi, omamata üldisemat kandepinda ja laiemat mõju?

Artikkel esindab muuseumikommunikatsiooni uuringute valdkonda, mis tegeleb muuseumi ja külastajate vahelise suhtluse aspektidega. Meie küsimused on siiski interdistsiplinaarsed, puudutades inimeste ja rühmade koostööd muuseumiga, mis on laadilt nii oma ja teiste teadmisi tõlgendav kui ka neid loov. Kui esmalt markeeritud kodanikuteaduse ja harrastusteaduse küsimused tegelevad vähem keskkondadega, olles rohkem orienteeritud uurimispraktikatele, siis diskussioon näituseloomest kui haridustegevusest käsitleb näitusi kui õpikeskkondi. Haridusteaduse valdkonnas on küsimus, kuidas õppimine sõltub järjest enam koolivälistest õpikeskkondadest ja erinevate professionaalsete valdkondade võrgustikest hariduslike praktikate kujundajaina olulisel kohal (vt nt Kangas 2010). Käsitlemegi osalussaali näitusepraktikaid formaalse ja mitteformaalse õppimise ning õppimise kontekstide sidumise ja mõistmise aspektist lähtuvalt.

Uurimismeetodid

Artiklis toetume juhtumiuuringu meetodile. Sellise lähenemise puhul analüüsitakse erinevate allikate abil päriselu juhtumeid nende toimumise kontekstis, kasutades uurimisküsimustele vastuste leidmiseks ka väiksemaid uurimisprojekte (Creswell 2013: 97). Autorid on olnud ise tihedalt osalussaali näitusepraktikatega seotud: oleme korraldanud osalussaali loomisele eelnenud osalusaktsioone, aidanud omandatud kogemuse ja aktsioonide tulemuste varal arendada osalusnäituste formaati ning osalenud selle rakendamises; Jaanika Jaanits on töötanud osalussaali produtsendina. Seega kombineerime uurimistöös kirjalikke allikaid autoetnograafilise lähenemisega ja käsitus hõlmab ka enda protsessis osalemisest saadud teadmiste ja tõlgenduste kriitilist hindamist.

ERMi muuseumiuuringute töörühm on osalussaalile eelnenud osalustegevusi algatanud, kaardistanud ja analüüsinud eesmärgiga mõista (kultuuri)osaluse tähendust ja avaldumisviise tegeliku muuseumitöö tingimustes, kohandades ja katsetades asjakohaseid uurimismeetodeid, kombineerides ja luues allikaid (Tatsi 2013; Teppor ja Aljas 2013; Runnel jt 2014; Runnel, Pruulmann-Vengerfeldt 2014; Runnel 2015).

Järgnevalt käsitleme kahte osalussaali näitust: avanäitus „Ajakihid“ (2016–2017), mille kuraatoriks oli detektoristide hobikogukonna esindaja ja „Õitsev (aju)vabadus. Noorte elust ja olust 1990. aastate Eestis“ (2018), mille kuraatoriteks olid Hugo Treffneri Gümnaasiumi (edaspidi HTG) õpilased.

Foto 1. Näituse „Õitsev (aju)vabadus. Noorte elust ja olust 1990. aastate Eestis“ ettevalmistamine. HTG õpilased on valinud intervjude ja teiste materjalide läbitöötamise järel teemad, mis näitusele peaksid jõudma. Foto Jaanika Jaanits, ERM Fk

Foto 2. Osalussaali avanäituse „Ajakihid“ kuraatoritest detektoristidega tööprotsessi filmimise välitöödel. Foto Jaanika Jaanits, ERM Fk

Artikli empiirilise osa allikmaterjaliks on vaatlused, näituste kuraatoritega tehtud intervjuud ja kommentaarid, dokumendid, tutvustused, koosolekute protokollid ja raportid, mida on aastate jooksul näitusesaali jaoks ja tegevuste analüüsiks loodud. Lisaks põhineb osa analüüsist Jaanika Jaanitsa magistritööl (Jaanits 2017) mis uuris näituse loomist kui täiskasvanud osalejate õpikogemust. Oluliseks allikaks on HTG õpilaskuraatorite ühisautorluses kirjutatud loovtöö (Arula jt 2018a), milles nad kirjeldavad ja hindavad oma näituseloomete kogemust.

Kasutame uurimistöö käigus loodud allikaid ja uurimistööks disainitud meetodeid, kuid kogutud materjal on piiratud muuseumi kontekstiga. See tähendab, et arutelu ei saa laiendada erinevatesse haridusuuringutes aktuaalsetesse suundadesse. Kõrvale jäävad mitteformaalse õppimise uuringutes olulised küsimused sellest, kuidas õppija identiteet, teadmised ja oskused kujunevad formaalhariduse välistes ettevõtmistes mitte vaid erinevate õpikontekstide sees, vaid ühest kontekstist teise liikudes, või millist mõju avaldavad laiendatud õpikeskkonnaga seonduvad kogemused õppijate koolirahulolule. Eri kontekstide uurimine annaks näituseloomes osaleja vaatepunkti mõistmiseks potentsiaalselt asjatundlikuma pildi.

Kaks kogemust osalusaktisiooniga „Tee ise näitus“

Siinkohal vaadeldud kahes näituseprojektis osalenud rühmad olid üksteisest mitmes aspektis erinevad. Mõlemas protsessis olid osalejad nii näituseideede autorite, uurimistöö teostajate kui ka kuraatorite rollis.

Hobidetektoristide näitus „Ajakihid“ kasvas välja kogukonda ühendavast detektorismihuvist. Näituseidee esitamist ja teostamist motiveeris kogukonna soov tutvustada oma tegevust ja aidata parandada avalikkuse arusaama vastuolulisest tegevusvaldkonnast, mis toimub koostöös arheoloogide ja Muinsuskaitseametiga. Kuigi alguses oli väljapanek kavandatud mitme osaleja ühise kuraatoritööna, lõi näituse sisu ja kujunduse esialgse ideekavandi lõpuks peamiselt üks kuraator. Näituse kujundajateks olid Tartu Kõrgema Kunstikooli (TKK) mööblidisaini ja -restaureerimise üliõpilased.

HTG õpilaste kureeritud näituse „Õitsev (aju)vabadus“ ettevalmistused algasid 2017. aastal samaaegselt ERMi ja teiste Eesti muuseumide üle-eestilise ühisaktisiooniga 1990. aastate materjalide kogumiseks ja ühisnäituse „Ise tehtud Eesti“ (2018) ettevalmistamisega. Idee õpilasi kaasata ja esmase kontakti loomine sündis ERMi ja HTG koostöös, kus õpilastele pakkus huvi 1990. aastate teema, millega muuseum sellel perioodil tegeles. Sellise muuseumi algatatud

sihipärase, ühe konkreetse grupi kaasamise eesmärgiks on anda võimalus eneseväljenduseks neile rühmadele, kes ei ole oma tegevust või huviala muuseumiga seostada osanud ega osaleks omaalgatuslikult ka näituse ideekonkursil.

Erinevalt detektoristidest moodustasid õpilased tihedalt seotud ja igapäevaselt suhtleva õpikogukonna. Nad asusid näituse teemaga ühiselt tegelema esimest korda, samuti puutusid nad esmakordselt kokku ainese uurimise, kogumise, allikate loomise ja süstematiseerimise ning uurimisprotsessi tulemuse näituse esitamise. Uurimistöo 1990. aastate argielust oli õppetöö osa, olles seotud formaalhariduslike õpieesmärkidega. Näituse kujundasid Tartu Kunstikooli (edaspidi TK) dekoraatori eriala õpilased, kellele sarnaselt TKK üliõpilastega oli tegemist õppetöö osaga.

Osalussaali eesmärkides ja tööprotsessides kavandati näitused olema peamiselt majutatud ehk võõrustava osaluse printsiibile vastavad (Simon 2010). See tähendab, et osalejatel on võimalikult vabad käed otsustamiseks nii näituse sisu kui vormi üle ning samuti suurem vastutus idee elluviimisel. Muuseumi rolliks on osalejatele protsessis pigem tehnilist tuge pakkuda ning vajadusel konsulteerida. Et inimesed, kes ei ole varem näituse tegemisega kokku puutunud, jõuaksid lõpptulemuseni, tuleb neid protsessis enam toetada ja abistada, kui majutatud osaluse printsiip eeldab. Seega võib detektoristide näituse puhul rääkida koosloovast ning õpilaskuraatorite puhul ka isegi koostöötavast printsiibist. Mõlemal juhul oli näitusetegijate otsustada näituse sisu ja esitlusviis, kuid lõpplahendusteni jõudmist toetas muuseum. Osalusprojektide ühe suurima väljakutsena tuuaksegi esile just osalejate liiga suurt vabadust otsustada. Abistavate piiride puudumine nõuab osalejatelt head enesejuhtimise oskust ja loominguilisust, milleks nad ei pruugi valmis olla (Simon 2010: 12). Seepärast on oluline, et muuseum pakub tegijatele näituse kavandamisel toetavat konteksti, mis aitaks neil edasi liikuda.

Muuseumiosaluse puhul on üheks võtmeküsimuseks motivatsioon ja see, kuidas motivatsiooni protsessi käigus säilitada – õnnestunud tegevus ise peaski olema motivatsioonillikaks. Kultuuripärandiga seotud osaluses on esiplaanil valdavalt osalejate isiklik huvi teema vastu, aga ka sotsiaalsed motiivid (Aljas 2017). Ka vaadeldavate näituseloomekogemuste puhul oli peamiseks motivaatoriks osalejate isiklik huvi teema vastu. Detektoristide kogukonda esindava kuraatori ja tema kaastöölise puhul oligi see muuseumiga koostöö tegemise lähtepunktiks. Ka 1990ndate argikultuurist näitust tegevad õpilased olid huvitatud sellest, et uurida lähiminevikku kuuluvaid 1990. aastaid, mida neil endil ei olnud võimalik vanusest tulenevalt kogeda. Nad soovisid tegevuse käigus paremini aru

saada omaenda vaatepunktist sellele kümnendile ja seda vaatepunkti avalikkusega jagada. Õpilasi motiveeris see, et tegevusel on konkreetne väljund, sealhulgas on nähtav nende endi panus, ja et projekt võimaldas teha gümnaasiumi lõpetamiseks vajaliku loovtöö. Õppimine ja motivatsioon on omavahel seotud: motivatsioonist sõltub, kas, kuidas ja mida üldse õpitakse, milline on õpikogemus ja kuivõrd protsessi kulg seda mõjutab. Õppimise eelduseks on näituse loomise käigus esile kerivate takistuste ületamine ja neile lahenduste leidmine.

Kõrge osalusmotivatsiooni kujunemisel ei saa alahinnata ka institutsiooni või valdkonna kuvandit. Näituse tegemist tagasivaateliselt analüüsidis leidis detektoristide näituse kuraator, et näituse tegemine just ERMis andis tema tavapärasele hobitegevusele täiendava väärtuse, sealhulgas võimalus viidata näitusele tulevasi koostöid planeerides: „Ma arvan, et see projekt andis mulle võib-olla lisaväärtust. /.../ See sama ERMi näitus on üks väike kvaliteedimärk mul juures, millega ma olen hakkama saanud.” (Annion 2017) Ka osalussaali avanäituse kujundajate puhul oli oluline konkreetne toimumisaeg – ERMi uue maja avamine pakkus avalikkuses palju kõneainet ning üheks motivaatoriks oli võimalus olla osa suuremast sümboolse väärtusega protsessist ning anda oma panus ERMi avamisse.

See oli juba nii suur asi, et saime seda teha. Lisaks saime sinna avamisele. Mõtlesin, mis boonused veel juurde. Tegelikult see oli nii ainulaadne võimalus. /.../ Ja just et ikkagi see oli ERMi avamine ja minu jaoks on nii suur asi. Ka üks nendest, kes seal viimasel minutil asju valmis nikerdas. (Üliõpilane6)

Osalussaali näituse kureerimine kui uurimisprotsess

Vabatahtlike kasutamisel muuseumitöös on pikk ajalugu. Muuseumikeskkonnas toimuv kaasamine on seotud kultuuripärandiga, seda nii kogude ja kogumistöö kui ka kultuuripärandi kättesaadavaks tegemise ja tõlgendamise tasandil. Inimeste ja rühmade koostöö muuseumiga on nii oma kui teiste teadmisi tõlgendav kui ka neid loov, mis lubab osalussaalil toimuvat defineerida ka kui kodanikuteaduslikku tegevust (European Citizen Science Association; Sforzi jt 2018; Vermeeren jt 2018; Hetland jt 2020).

Kuigi vabatahtlikule tegevusele viitavat kodanikuteaduse mõistet on muuseumide kontekstis hakatud kasutama uuemal ajal, võib seda pidada üheks vanemaks muuseumiosaluse vormiks. Aja jooksul nihkus avaliku osaluse tõlgendamine „pahviks löödud küllastajate kultiveerimisest“ (Anderson 1983: 54) avaliku kaasamise

demokraatlikest mudelistest lähtumise suunas, hakates raamistama rahvuslikku ja kohalikku kultuuripoliitikat kogu maailmas (Irwin 1995). Aja jooksul on muutunud nii need valdkonnad, mida osaleja muuseumis mõjutada saab (kindlatel teemadel kaastöö tegemise kõrvale on tulnud panustamine ka muudesse muuseumi tegevustesse) ning muutunud on ka muuseumis töötavate teadlaste ja kuraatorite roll. Lisaks valdkonna eksperdikis olemisele on oluliseks saanud teemaga seotud kaasaja perspektiivide tajumine ning valdkondade ja teemadega seotud kogukondade kaasamine ja toetamine (Viau-Courville 2016).

Kodanikuteadus aitab teadmiste loomist demokratiseerida, kaasates inimesi aktiivselt teaduslikesse ettevõtmistesse, mis annavad võimaluse katsetada ja uurida, kuidas luuakse uut teadmist ja ressursse, uusi tõlgendusi ja nende teadusse integreerimist ning toetab osalejate kuulumistunnet (Parry, Ortiz-Williams ja Sawyer 2007; Pierroux ja Ludvigsen 2013). Kodanikuteaduste esilekerkimise taga on viimaste aastate debatid esmajoonel loodus-, aga ka humanitaarteadustes: kas uurimistöö saab tugineda ainult loodusteaduslikele meetoditele või on võimalikud ka teistsugused teadmiste vormid, näiteks sellised, mis kujunevad konkreetsete elulaadide ja väärtussüsteemide taustal (Anderson jt 2017; Hecker jt 2018). Teaduslikkuse debatiga on kaasnenud ka teistsuguste teadmusloome protsesside väärtustamine. On selge, et on tegevusvaldkondi, kus on oluline neid jagada, toetada ja nähtavaks teha, et need lõppkokkuvõttes toetaksid ka teadusliku teadmise kujunemist. Arusaamas on ühiseid jooni muuseumiosaluse ideedega, sest mõlemad on olemuslikult solidaarsust ja partnerlust toetavad, seda ka teadmiste loomises ja vahendamises. Kui loodusteaduslikes kodanikuteaduse projektides pööratakse suurt tähelepanu sellele, kuidas valideerida kodanikuteadlaste töö tulemust (väljaõpe, juhendamine, küsimustike ja oletatavalt jõukohasemate, lihtsate ülesannete jagamine), siis humanitaar- ja kunstivaldkonna meetodite toel toimuv kodanikuteaduslik osalus samasuguse valideerimise proleemi ees ei ole. Pigem võiks rääkida sellest, et tänapäeval püütakse leida lähenemisi ja koostöövorme, mis sobiksid eriti just vabatahtlikule panustajale, et pakkuda võimalusi eneseväljenduseks. Sellisel juhul on oluline arutleda, „kuidas teadmist luuakse“, mitte „kus seda luuakse“ (Oomen ja Aroyo 2011), ehk teisisõnu aru saada protsessist, lähteülesandest ja protsessi tulemustest.

Kuigi ERMi osalussaali tegevustes ei ole seda valdkonda ja koostöövormi teadlikult rõhutatud ja osalejatele tutvustatud, kinnitab näituseloo analüüs, et osalussaali kuraatorite töös on uurimistöö olulisel kohal. Osalejad loovad neile huvi pakkuvale teemal, millest nad näitust teevad, teadmisi, mis ei ole uued vaid neile endile, vaid on uued ka muuseumile ja teistele külastajatele. Näituse tegemine on

uurimismeetod, mille käigus läbitakse samad etapid professionaalsete kuraatoritega. See algab tavapäraselt teemade väljaselgitamise ja uurimistööga, mille käigus antakse olemasolevatele kogudele uus kontekst ning luuakse uusi allikaid. HTG õpilaskuraatorid kirjeldavad protsessi järgmiselt:

Näituse teemale lähenemine sai alguse ühiselt teleseriaali „Õnne 13“ vanemate osade vaatamisega, tutvuti toonaste väljaannete, meedia ning varasemate uurimistöödega. /.../ Tutvuti muuseumi arhiividega, küsimuskavadega, mis varem 90-ndatest aastatest oli kogutud. /.../ Saadi õpetust, kuidas teha intervjuusid ja välitöid, kuidas koguda esemeid, teha küsimuskavasid ning kuidas autorite ja isikuandmete, intervjuude arhiveerimisega ümber käia ning viidi läbi 18 intervjuud, mis hiljem transkribeeriti ning kodeeriti. /---/ Detsembrikuus toimus suur kodeerimispäev, mil töötasime läbi kõik intervjuud ülima täpsusega. (Arula jt 2018a: 8–18)

Lisaks korraldasid kuraatorid veebiküsitluse HTG õpilaste, õpetajate ja vilistlaste seas, mille eesmärgiks oli teada saada, millised sündmused ja isikud vastajatele esimesena 1990. aastatega seostuvad.

Õpilaskuraatorid seisid sarnaselt professionaalidele valiku ees, millistele teemadele keskenduda ja kuidas näitust sisuliselt piiritleda, millised ideed ja allikmaterjalid on paremini visualiseeritavad ning millised eesmärgid näitusele valida:

Tahtsime keskenduda sellele, millest koolis ajalooõpikutes ja -tundides tähtsate ajaloosündmuste kõrval vähem räägitakse. /---/ Võtsime fookusesse 1990. aastatel elanud noorte elu ehk inimesed, kes olid 1990. aastatel vanuses 15–30. /---/. /---/ Põhilisteks eesmärkideks seadsime näituse atraktiivseks tegemise oma eakaaslastele ehk tänapäeva noortele ning nostalgia ja äratundmisrõõmu tekitamise 1990. aastatel elanud inimestele. (Arula jt 2018a: 12)

Muuseumi vaatepunktis oli tegemist noorte kaasamisega suuremasse uurimisprojekti, mille käigus koguti andmeid 1990. aastate argikultuuri kohta, kuid õpilased jäid suurema projektiga vähe seotud iseseisvateks tegutsejateks, keda muuseumi suurem uurimis- ja näituseprojekt aktiivselt ei suunanud. Siiski sai muuseum õpilaste uurimistööst mitmel viisil kasu: lisaks nende töö tulemusel kogunenud uuele ainesele paranes muuseumi arusaam sellest, millised lähiminekuga seotud teemad on olulised ja kõnekad praegustele noortele.

Näituse kureerimine erineb tavapärasest muuseumi algatatud kodanikuteaduslikust tegevusest päris olulisel määral,

sest traditsiooniliselt eeldatakse kodanikuteaduslikus koostöös, et uurimisprobleemi ja koostöö eesmärgid sõnastab pigem institutsionaalne partner (kuigi on eelduseks, et see pakub huvi ka vabatahtlikele panustajatele endile). Artiklis vaadeldavates näitusepraktikates aitas muuseum küll kuraatoritel oma ideed täpsustada ja piiritleda, kuid ei sekkunud ideede sisulisse arendamisse.

Millest kodanikuteaduse üle arutlevates tekstides eriti ei räägita, on see, et igasugune selline uurimistöö on samaaegselt ka õppimine. Siin põimub teiste tarvis uute teadmiste loomine ise õppimisega. Kuivõrd tõlgendus näituseloomest kui kodanikuteaduse vormist aitab osalussaaliga seotud ettevõtmisi retrospektiivselt mõtestada, kuid ei ole näitusepraktikatesse n-ö eraldi sisse kirjutatud, tõusebki oluliselt selgemalt esile näituse tegemine kui õpikogemus.

Osalussaali näituse kureerimine kui õppimine

Järgnevalt uurime, mida pakub muuseumis näituse tegemine osalejale, mõtestades seda kui hariduslikku tegevust, formaalhariduse ja elukestva õppe kontekstis. Tavapäraselt loovad näituse professionaalsed kuraatorid ja see avatakse külastajaile pärast valmimist. Külastajate aktiivne osalemine on valdavalt piiratud, selleks loovad võimaluse interaktiivsed elemendid või eksponaadid. Hoolimata võimalusest ekspositsiooniga interaktiivselt suhestuda, on sellise külastuse käigus toimuv õppimine laadilt pigem 'informatiivne õppimine' (Kegan 2009), mis on individuaalne, uue informatsiooni omandamisele suunatud tegevus. Osalusnäituse kuraatorid on seevastu aktiivsed tegutsejad, kes loovad näituse sisu ja pakuvad välja selle tõlgendamise viise. Vastavalt varasematele kogemustele, teadmistele, oskustele, võimalustele ja valmisolekule, saavad osalusnäituse kuraatorid anda panuse muuseumi tegevusse, kuid mis veel olulisem, ise tegevuse käigus uusi teadmisi, kogemusi ja oskusi omandada.

Õppimise perspektiivist võiks sellist kogemust käsitleda piire ületava (inglise k *boundary crossing*) (Edwards 2011) ning transformatiivse õppimisena. Sotsioloog Jack Mezirowi järgi on transformatiivne õppimine protsess, kus kasutatakse eelnevalt olemas olnud interpretatsiooni oma kogemuse tähendusele uue või muudetud tõlgenduse andmiseks, et seda edaspidi kasutada (Mezirov 2000b: 5). Õppija problemaatilised tõlgendusraamid (mõtteviis, mõttelaad, tähenduse perspektiiv) muudetakse avatumaks ja refleksiivseks ning õppija muutub emotsionaalselt muutustele vastuvõtlikumaks (Mezirow 2009: 92). Transformatiivse õppimise eelduseks on niisiis see, et uus kogemus loob vastuolu või katkestuse varasemate teadmiste ja

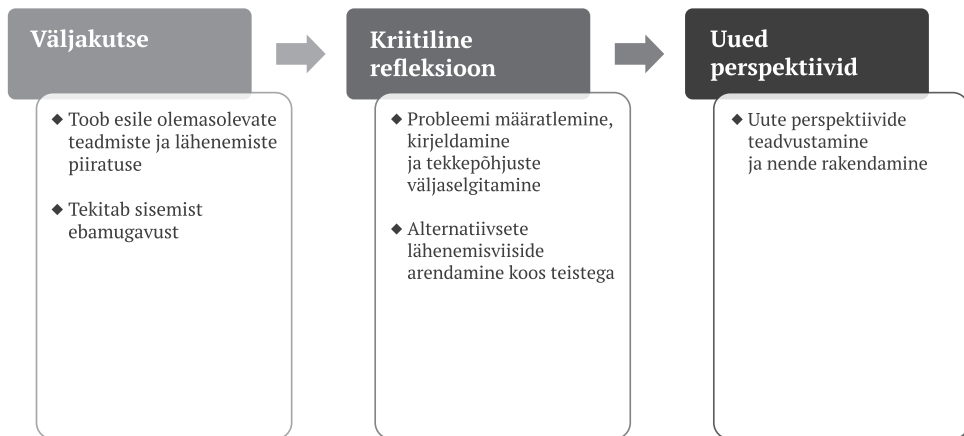
kogemustega. Heaks transformatiivse õppimise meetodiks peetakse kunstilist eneseväljendust (Merriam ja Kim 2012: 64). Muuseum võib osalejatele olla nii tuttavlik kui võõras, kuid tervikuna siiski uudne, loovust ärgitav keskkond, mis erineb tavalisest õpikeskkonnast. Loovpraktikate kaudu õppimine toetab kasvule suunatud mõtteviisi kujunemist, õhutades uudishimu ja tolerantust ebamäärasuse suhtes.

Näituste tegemisel töötavad koos osapooled, kelle suhted mõjutavad lõpptulemust ning kes loovad diskussiooniruumi näituse teemade esitlusviiside üle arutledes juba enne näituse valmimist. Näituse kuraator(id) ja muuseum, kuraator(id) ja kujundajad, kujundajad ja muuseum – osaliste omavahelised, varieeruvad seosed muudavad suhtluse mitmekihiliseks ja keeruliseks. Lõpptulemust mõjutavad ka näituse ehitajad ja tehniliste lahenduste teostajad. Üheks partneriks näituse valmimisel on ka kool – mitmed osalussaali näitused on kujundanud TKK üliõpilased või TK õpilased.

Kuna näituse tegemist ei ole võimalik lõpuni ette planeerida ning näituse formaati ja protsessi õpitaksegi tundma töö käigus, tekib pidevalt küsimusi, millele lahenduste leidmine eeldab tuge kaaslastelt ja teistelt osapooltelt. Kureerimine loob aluse õppimisele uute, ootamatute olukordade tekkimisega ja osalejate ning panustajate omavaheliste suhete kaudu.

Gruppide vahel ja sees võivad tegevuse käigus tekkida ka väärarusaamad või konfliktid. Kuraator, kes on teemasse põhjalikult süvenenud, peab ideed produktsiooni etapis esmalt läbi arutama kujundajatega, kellele näituse teema on enamasti võõras, või kellel on sellest oma arusaam. Vastuolud võivad tekkida ka kuraatorite rühmas endas. Nii jäi siin vaadeldava „Ajakihtide“ näituse kuraator näitust lõpuks üksinda eest vedama, kuna teistel algselt osalenud huvilistel ei olnud võimalik tegemisse ajaliselt sama palju panustada. Ilmselt tajuti, et see toob kaasa ka teiste võimalike panustajate ideede tagaplaanile jäämise. Uued olukorrad või kokkupõrked teiste osalejatega võivad tekitada vajaduse oma senised arusaamad ja praktikad ümber hinnata. See omakorda on transformatiivse õppimise lähtekohaks.

Toetudes transformatiivse õppimise käsitlusele (Mezirow 2000a; 2000b; 2009; Brookfield 2012) võib õppimist muuseumiosaluse kontekstis mõista kolmeastmelisena: a) väljakutse, b) kriitiline refleksioon ja c) uued perspektiivid (joonis 1).

Joonis 1. Transformatiivse õppimise protsess muuseumiosaluse kontekstis

Transformatiivsel õppimisel on käivitavaks teguriks konkreetne väljakutse – mõni sündmus, mil selgub, et seniste teadmiste ja lähenemisviiside toel ei ole võimalik tulemuslikult edasi tegutseda. Kuna uus kogemus ei sobi varasema tõlgendusviisiga, tekitab see ebamugavust (Mezirow 2000b: 22). Näituse tegemist osalussaalisis võib pidada käivitavaks sündmuseks, sest eelduslikult ei ole saali kuraatorid varem näituse tegemisega kokku puutunud. Näituse tegemine on osalejate jaoks uus, ajaliselt piiritletud ettevõtmine, mis esitab väljakutseid tööde planeerimise protsessi, omavahelise rollijaotuse, teemade sõelumise kriteeriumide, kasutatavate väljendusvahendite, muuseumi tajutud „mängureeglite“ jms tasandil.

Transformatiivse õppimise teises ehk kriitilise refleksiooni etapis määratlevad õppijad enda jaoks, milline kogemus kutsus esile ebakõla. Tekkepõhjuste välja selgitamise järel asutakse leidma lahendusi. Näituse kuraatorite ja kujundajate kogemustest ilmnes, et probleemi sõnastamine ja uute lähenemisviiside arendamine toimusid samaaegselt, kuna protsessi käigus ilmnes pidevalt pisemaid probleeme. Näituse „Ajakihid“ tegemisel ei jõudnud näitust kujundanud TKK üliõpilased teadlikult analüüsida, mis võisid olla tekkinud probleemide põhjused. Kuna tegutseda tuli väga kiiresti, püüti lahendusi leida töö käigus ja väljakutsete sõnastamiseni jõuti alles uurijale antud intervjuu käigus. Näituse kuraatorile oli kogu protsess oluliselt pikem kui kujundajatele, mistõttu oli tal aega otsuseid reflekteerida ning probleeme sõnastada juba töö käigus.

Ühest etapist teise liikudes on oluline, et osalejad tunneksid kaaslaste ning muuseumi toetust juba ebamugava kogemuse esilekerkimise ajal, sest üksi jäädes võib raskus tunduda

ületamatuna. Ühised arutelud aitavad motivatsiooni hoida ja jõuda kriitilise refleksiooni etappi, mis omakorda viib uute kogemuste ja vaatenurkadeni.

Näitust kujundanud kuraatorid ja kujundajad tõid tagasivaates välja, et nad tundsid vajadust infopäeva järele, kus kogenumad näitusetegijad jagaksid oma teadmisi ning annaksid juhiseid, mida näituse tegemisel silmas pidada. Keerulistes olukordades oli kõige rohkem abi sellest, kui nad edasi tegutsemiseks lahenduste otsimisel said muuseumis pöörduda kindla inimese poole. Näituse „Ajakihid“ tegemisele tagasi vaadates arvas kuraator, et tugiisiku olemasolu oli isegi olulisem kui eelnev ettevalmistus.

Kui mingid mured olid, siis alati oli inimene, kelle poole pöörduda, kellega asju arutada. Kuidas uusi lahendusi leida. /---/ Ütleme tegelikult isegi, kui päris aus olla, siis see koostöö muuseumiga oli isegi parem kui ma eeldasin. Ma ei uskunud, et nii palju tuge tuleb. (Annion 2017)

Foto 3. Vaade osalussaali näitusele „Ajakihid“.

Foto Arp Karm, ERM Fk

Foto 4. Vaade osalussaali näitusele „Õitsev (aju)vabadus. Noorte elust ja olust 1990. aastate Eestis“.

Foto Berta Jänes, ERM Fk

Seega on oluline, et muuseumis oleks protsessi toetamiseks tugiisik, kes on alati valmis kaasa mõtlema. ERMis on selliseks kontaktiks üldjuhul osalussaali tegevusi juhtiv produtsent. Muuseumi vaates saab tugi seisneda peamiselt näituse sujuva ja paindliku loomisprotsessi tagamises, et toetada näituse valmimist ja soodustada transformatiivse õpikogemuse tekkimist. Praktilisel tasandil tuleks siin kindlasti läbi mõelda:

- millist infot vajavad osalised enne tegevuse algust;
- milliseid ettevalmistusi teha ja kuidas jagada rollid nii, et need oleksid vastavuses osalejate ettevalmistuse, oskuste

ja soovidega;

- millises etapis tutvustada osalejaile näituse tegemiseks kasutada olevaid võimalusi;
- kuidas toetada tegijaid moel, mis aitab neile sobivaimal moel edeneda.

Mida osalejad õppisid?

Võib öelda, et osalejad omandasid näituse tegemise käigus uusi kogemusi, mida on võimalik hiljem ka muudesse elusituatsioonidesse üle kanda. Õppimist saab vaadata nii praktiliste ja konkreetsete oskuste ja kogemustena kui ka üldpädevuste omandamise või täiendamisenä. Näituse tegemine õpetas kuraatoreid ja kujundajaid muutuvate oludega kohanema, neile kiiresti reageerima ja lahendusi leidma ning toetas oskust lahendada probleeme nii iseseisvalt kui ka koos grupiga. Nii näitust kureerinud HTG õpilased kui ka näitust kujundanud TKK üliõpilased tõid olulise tulemusena välja koostöö- ja suhtlemisoskuse arenemise.

Kõige suurem õppetund oli, et sa ei saa kõiki asju ise teha. Sa pead õppima jagama, sa pead õppima aru saama, et kõik inimesed ei ole sel hetkel rumalad. Või sa pead õppima usaldama inimesi. Minul oli see hästi suur õppetund, et ... sa ei ole kõikvõimas. Üksinda ma ei oleks never seda asja ära teinud. (Üliõpilane1 2017).

Näituseprotsessist võeti kaasa planeerimise ja ise tegemise oskused, saades julgust neid ka edaspidi rakendada:

Omandasime näituse kureerimise käigus ka ehituseks vajalikke praktilisi oskuseid, näiteks värvisime ise kinotoa seinad ja fotoseina eraldava lisaseina vastavalt musta, sinist, punast ja valget värvi ning paigaldasime kööki tapeedi. Paigutasime vitriinid, postkaardid, muusikamängu, mööbli, seinatekstid ning ülejäänud esemed kas üksi või ehitusmeeste abiga vastavale kohale. Meie roll ehituses oli arvestatav ning me ei uskunud veel 2017. aasta suvel, et puutume näituse korraldamise käigus kokku nii lähedalt ka ehitusvaldkonnaga. Meie meeskonnas oli neid, kes puutusid esimest korda kokku kas tapeetamise või seinte värvimisega. (Arula jt 2018a: 45)

Mezirowi järgi on suurema autonoomsuse toetamine täiskasvanu-
hariduse eesmärk ja meetod (Mezirow 2000b: 29). Võib öelda, et ka osalussaalisis näituse tegemine toetas just ennastjuhtiva õppija arengut. HTG kuraatorid arutlesid:

Tahtsime näituse valmis saada õigel ajal, mistõttu ajaplaneerimine mängis suurt rolli. Määrasime pidevalt tähtaegu ja püstitasime eesmäärke, seega arenes meie oskus aega kasutada. Lisaks arenes meie vastutustunne, sest meie jaoks polnud seda võimalust, et meie näitus ERMi osalussaalil jääb lõpetamata või avamata. Keegi ei sundinud meid tagant, vaid pidime enda tahtejõust kogu protsessi vältel aktiivsed püsima. (Arula jt 2018a: 44)

Probleemide iseseisev lahendamine andis osalejatele eduelamuse.

Ootamatult vähe kasulikuks hindasid TKK üliõpilased oma loomingulisuse rakendamise kogemust näituse kujundamisel. Tajuti, et kujundusideedesse ei olnud võimalik kuigivõrd ise panustada, ja et viiakse ellu pigem kuraatori visiooni (Üliõpilane2 2017). Antud juhul on formaalhariduse kontekstist lähtuvalt põhjendatud selgemate õpiväljundite sõnastamine. Näituse kujundamine eeldas kujundusmeeskonna pidevat loomingulist lähenemist, tellijaga koostöö tegemise õppimist, näituseosadest terviku loomist, eksponaatide omavahelist sobitamist ja parimal viisil eksponeerimist (Üliõpilane3 2017).

Samamoodi peeti oluliseks näitusega kaasnenud avalikku tähelepanu ning tele- ja raadiointervjuude andmise ja reklaamivideote tootmise käigus omandatud kommunikatsioonioskusi. Osalejad said teadmisi selle kohta, kuidas muuseumid toimivad ja milline on näituste tegemise praktiline pool. Ise näituse tegemine aitas mõista, kui töömahukas on ühe näituse sünd või miks museaale peab näitustel eksponeerima vitriinides. Mõned osalejad märkisid, et näitust tehes püüti seda vaadata ka külastaja perspektiivist, mõeldes sellele, mida külastaja näituselt ootaks. Näituse tegemine nõudis kuraatoritelt niisiis oma senise kogemuse ümber mõtestamist ja uue rolli teadvustamist.

Diskussioon

Külastajaosalusel põhineva näitusesaali eesmärgiks pole suurendada külastajate hulka muuseumis, vaid pakkuda erinevatele ühiskonna gruppidele võimalust tutvustada olulisi teemasid, mida muuseumi näituseprogramm või muud tegevused, näiteks haridusprogrammid, ei ole hõlmanud. Niisiis on osalussaal näituste tegemise juures oluline, et muuseum võtaks koostöös mitte eksperdi, vaid koostööpartneri positsiooni ja teadvustaks, et on partneri rollis, kes osalussaali kuraatoreid oma oskustega toetab ning kaasamõtlejana kuraatorite ideid ja mõtteid peegeldab. Artiklis vaadeldud osalussaali näitused on

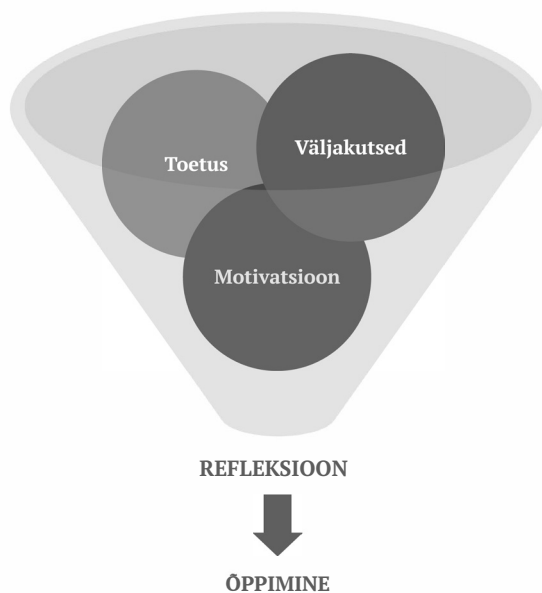
tegijatele pakkunud mitmekülgseid kogemusi.

ERMis on üheks osalussaaliga-aastaselt oma näituseprojekte teostavaks rühmaks õpilased, kelle puhul näituse tegemine toetab uusi õpikogemusi, mida ainuüksi formaalharidussüsteemis ei ole võimalik saada.

Kui analüüsisime osalejate kogemusi transformatiivse õppimise teooriale tuginedes, ilmnes, et sellises koostöös vajavad kuraatori või kujundaja rollide kaudu uusi kogemusi omandavad ja seega ka õppivad kuraatorid turvatunnet, avatust, usaldust ning õppijakeskset lähenemist toetavaid meetodeid. Lisaks on olulised tegevused, mis toetaksid õppija autonoomsust, kaasatust ja koostööd ning ergutaksid probleemipüstitamisoskuse ja kriitilise refleksiooni abil alternatiivsete isiklike perspektiivide uurimist. Osalejate õpikogemused tulenesid töö käigus tekkinud väljakutsetest, mis andsid võimaluse rakendada seniseid teadmisi ja oskusi uues kontekstis ning õppida uusi, ja hinnata oma tegelikke võimeid ja oskusi.

Selline koostöö on pidev õppimine ka organisatsioonile, kuna muuseumil tuleb ette näha ja läbi mõelda näitusetegijate vajadused, osata hinnata konkreetset projektis osalejate oskuste taset ja anda neile sobiva raskusastmega vajalikku infot selle kohta, kuidas näitus sünnib, millistest etappidest, tegevustest ja rollidest näituse tegemine koosneb ning kes milliste tegevuste eest vastutab. On oluline, et muuseum oskaks juba protsessi alguses osalejate võimeid ja oskusi hinnata, oleks enda jaoks välja selgitanud näituse tegemiseks vajalike rollide juurde kuuluvad oskused, võimed ja tegevused, mis toetaksid sujuvalt osalejate keskendumist teema sisulisele uurimisele, kriitilisele analüüsile ja tulemuste vormistamisele näitusena. Mõlema vaadeldud näituseprojekti teostajate kogemus kinnitas, et muuseum peaks aitama osalejail teadvustada, milliseid intellektuaalseid, aga ka praktilisi oskusi nad uurimistöö käigus omandasid ja aru saada, kuidas suurendas näituse tegemine nende oskust õpikogemust kriitiliselt hinnata.

Õppimise aspektist saab osalussaali formaadis töötamist vaadata kui osalejate võimalust piiride ületamiseks ja valdkondade sidumiseks üheaegselt nii personaalsel, intrapersonaalsel kui avalikul tasandil (joonis 2). Samuti seob osalussaal omavahel kokku formaalharidusliku, mitteformaalse ja informaalset õppimise võimalused. Mitmetahulisus ja erinevatele potentsiaalidele avatus seab muuseumi kui võimaldaja ja kaasaja keerulise ülesande ette. On näha, et koostöökogemuste hindamine peaks olema näitusesaalis projektide teostamise pidevaks osaks.

Joonis 2. Individuaalsed ja kollektiivsed õpikogemused osalussaali kontekstis

Selleks, et osalejate aktiivne või latentne side muuseumiga püsiks ka pärast näituse valmimist, on oluline, et koostööprojekt muuseumiga asetuks laiemasse ideestikku ja tegevuskavasse. Mida erilaadsemaid osalejate ja muuseumi eesmärke võimaldab osalussaalis näituste tegemine saavutada, seda enam on põhjendatud sellise tegevusformaadi hoidmine ja arendamine. Üks olulistest sidusvaldkondadest, mille esile tõtsime, on kodanikuteadus. Seniste osalussaali näituste puhul ei ole ettevõtmist kodanikuteadusliku tegevusena teadvustanud ei muuseumipoolne näituste tugimeeskond ega näituste teostajad ise. Selline tõlgendus tuleb retrospektiivsest praktikate ja tegevustele omistatud tähenduste analüüsist. Tulevikus on otstarbekas see valdkond muuseumitöös selgemini mõtestada ja tutvustada kodanikuteaduse mõistet ka osalejatele. Eriti õpilasprojektide puhul on oluline, et osalejatele tutvustataks ka uurimistöö põhimõtteid: milles seisneb humanitaarteaduslik uurimistöö ning kuidas teaduslikku teadmist luuakse, valideeritakse ja kommukeeritakse. Samuti ei ole saali mõtestatud ega osalejatele tutvustatud kui osa muuseumi haridustegevustest või võimalusena osalejatel õppida.

Ilmnes, et osalussaal pakub tegijatele kõiksuguste kogemuste saamiseks ning transformatiivseks õppimiseks palju võimalusi. Kuigi osalussaalis saadud kogemus on olnud täienduseks ka formaalharidusele, on senised õpikogemused tekkinud peamiselt

informatiivse ja eelnevalt eesmärgistamata õppimise tulemusena. Tulevikus oleks oluline eesmärgistada tegevus õpikogemuse ja/või uurimistööna juba muuseumide ja osalevate kuraatorite koostöö alguses ning aidata näituse teostajatel oma kogemuse üle reflekteerida ning seda mõtestada.

Muuseumi vaatest tähendaks kodanikuteadusliku mõõtme esile toomine ka seda, et osalussaali projekte käsitletakse, väärtustatakse ja kajastatakse osana muuseumi kodanikuteadust toetavate formaatide ja tegevuste süsteemist, mille hulka kuuluvad lisaks ka ERMi kirjasaatjate võrk, samuti kampaaniad ja üleskutsed, mis on suunatud võimalikult laiale auditooriumile, alates üleskutsest täiendada esemekogusid kuni avalikkusele muuseumi huvitavate uurimisteedade välja pakkumiseni. Samuti kuuluvad valdkonda sellised koostöö edendamiseks rakendatud vahendid ja formaadid nagu pildisaatjate võrk (<https://pildiait.erm.ee/>), veebiportaal Rahvalood (<https://rahvalood.ee/>) ning toetavas rollis ka muuseumi sotsiaalmeediakanalid. Seeläbi suurendab muuseum võimalust, et kui ka igas konkreetse koostöös osalenud üksikisiku koostöö muuseumiga ei kujune pikaajaliseks ja püsivaks, siis tunnevad panustajad erineval määral ja mahus, et nad osalevad osalussaali näitusetöös kaasa lüües koos muuseumiga kollektiivses, eesmärgipärasel tegevuses kultuuripärandi loomisel, jäädvustamisel ja vahendamisel. Kuna ka kodanikuteadusliku koostöö eeltingimuseks on osalejate motivatsioon, siis võib uurimistöö tutvustamine näituseformaadi ühe tahuna tuua osalema teistsuguseid huvigruppe, samuti aidata praegustel osalejatel näha oma tegevust veel mitmekülgsemana, kui seda on mõistetud praegustes näituseprojektides.

Kokkuvõte

ERMis on kaasavate näituste kogemust üle 10 aasta. Osalussaali eesmärgiks on tuua muuseumi mitmesuguseid teemasid ja inimesi, tihendades nii viisi erinevate auditooriumide suhteid muuseumiga. Selle näituseformaadi loomise ajendiks oli muuseumi soov töötada koos erinevate rühmade ja inimestega ning anda neile võimalus kasutada muuseumi eneseväljendamise platvormina, oma ideede ja arvamuste visualiseerimiseks näitusel. Peale pikaajalist koostööd on oluline uurida, mida on osalejad osalusnäituste kogemusest õppinud, millist kasu nad on sellest saanud ning mida saab siit edasiseks koostööks õppida muuseum.

Artiklis analüüsisime mitteprofessionaalide näituseloomepraktikaid kahe osalussaali näituse näitel, mille

kuraatoriteks olid teemahuvilised ja õpilased, tuues esile kaks olulist aspekti, mis vajaksid osalussaali kogemuse hindamisel edaspidi suuremat tähelepanu. Esiteks vaade osalussaali näituste kureerimisele kui kodanikuteadusele ning teiseks osalejate õppimise konteksti tähtsustamine. Osalejatele on näituse tegemine uurimismeetod, mille käigus läbitakse sarnased etapid professionaalsete kuraatoritega. Eelkõige vaadatakse üle senised allikad ja kogud ning luuakse uusi materjale. Seega tuleks osalussaali näitusi vaadata varasemast enam ka panustamisena muuseumikogudesse. Samamoodi on näituse loomine vaadeldav osana mitteformaalses keskkonnas toimuvast transformatiivsest õppimisprotsessist. Osalusnäituse formaat ei olnud sellisena algselt ei kavandatud ega mõtestatud, sest see on sarnane igapäeva elu keskkonnas toimuva õppimisega, mille puhul tulemused ei ole kiirelt ja lihtsasti nähtavad. Aidates osalejatel teadvustada, et nad on näitust tehes omandanud mitmeid uusi ja teise konteksti ülekantavaid oskusi, aitaks toetada ka osalejate motivatsiooni. Samamoodi on näitusel potentsiaal olla osaks mitteformaalse õppimise meetoditest formaalharidussüsteemi toetajana. Kogu protsessi peab raamistama muuseumilt tuleva toetuse süsteemsus, läbimõeldus ja paindlikkus, mis võtab arvesse kuraatorite mitmekesisust.

PILLE RUNNEL (PhD) on Eesti Rahva Muuseumi teadusdirektor. Tema teadushuvid keskenduvad kultuuripärandi ja muuseumikommunikatsioonile, auditooriumide kultuurilisele kaasamisele ja muuseumide ning kultuuripärandi digitaalsetele aspektidele. Eelnevalt on tema teadustöö tegelenud peamiselt uue meedia kasutamise ja infoühiskonna arenguga. Ta juhib dokumentaalfilmide festivali Maailmafilm ning oli aastail 2020–2021 Euroopa kultuuripärandi märgise ekspertkomisjoni liige kultuuripärandi kommunikatsiooni valdkonnas.

AGNES ALJAS (MA) on ERMi teadussekretär, kelle uurimisteemad on seotud kaasaja argikultuuri ja museoloogiaga. Valmivas doktoritöös käsitleb ta kultuuriosaluse mõju osalejate perspektiivist ERMis toimunud osaluspraktikate näitel. Ta on ICOM Eesti Rahvuskomitee (Rahvusvaheline Muuseumi nõukogu) esimees, ICOM ICME (etnograafiamuuseumide alakomitee) ja Euroopa Aasta Muuseumi EMYA žürii liige.

JAANIKA JAANITSA (MA) huvid nii antropoloogi kui praktikuna hõlmavad õppimist ning kogukondade kaasamist ja osalemist – kuidas disainida õpikogemusi ja osalusvõimalusi ning toetada osalejate enesearengut sel teekonnal. Oma magistritöös uuris ta, mida ja kuidas täiskasvanud näituse tegemise protsessis õpivad ning millist abi nad sel teekonnal muuseumi poolt vajavad. Ta töötab Rakendusliku Antropoloogia Keskuse tegevjuhina ning on olnud ERMi osalussali produtsent.

Allikad

- „Ajakihid“ (näitus). Kuraator Raoul Annion, kujundajad Tartu Kõrgema Kunstikooli mööblisakonna 3. aasta tudengid, avatud ERMi osalussalis 1.10.2016–30.07.2017.
- Annion, Raul. 2017. Jaanika Jaanitsa intervjuu näituse kuraator Raul Annioniga, 24.01.2017.
- Arula, Merette; Ester Asso, Anni Leena Kolk jt. 2018a. *Näitus „Õitsev (aju)vabadus. Noorte elust ja olust 1990. aastate Eestis“* Eesti Rahva Muuseumi osalussalis. Praktiline töö, Hugo Treffneri Gümnaasium.
- Arula, Merette, Ester Asso, Anni Leena Kolk jt. 2018b. Gümnaasiumiõpilastest said ERMi kuraatorid. – ERMi ajaveeb. <https://blog.ermi.ee/?p=11645> (viimati külastatud 1. augustil 2021).
- Üliõpilane1. 2017. Jaanika Jaanitsa intervjuu Tartu Kõrgema Kunstikooli mööblisakonna näituse kujundajast üliõpilasega, 8.03.2017.
- Üliõpilane2. 2017. Jaanika Jaanitsa intervjuu Tartu Kõrgema Kunstikooli mööblisakonna näituse kujundajast üliõpilasega, 6.04.2017.
- Üliõpilane3. 2017. Jaanika Jaanitsa intervjuu Tartu Kõrgema Kunstikooli mööblisakonna näituse kujundajast üliõpilasega, 5.04.2017.
- Üliõpilane6. 2017. Jaanika Jaanitsa intervjuu Tartu Kõrgema Kunstikooli mööblisakonna näituse kujundajast üliõpilasega, 6.04.2017.
- „Õitsev (aju)vabadus. Noorte elust ja olust 1990. aastate Eestis“ (näitus). Kuraatorid Hugo Treffneri Gümnaasiumi 11. klassi õpilased Merette Arula, Ester Asso, Anni Leena Kolk, Karmen Kukk, Katri Kõva, Maarja Leedjärv, Olivia Raudsik, Katre Krit Sallum, Kerli Unt, tehniline tugi Tartu Kunstikooli dekoraatori eriala õpilastelt, 30.05.–14.10.2018.

Kirjandus

- Aljas, Agnes. 2017. Participation in the museum: diverse audiences and their motivations at the Estonian National Museum. – Z. Antos, A. B. Fromm, V. Golding (toim.), *Museums and Innovation*. Cambridge Scholars Publishing, 147–162.
- Anderson, Benedict. 1983. *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. London: Verso.
- Anderson, Colin; Christabel Buchanan ja Marina Chang (toim.). 2017. *Everyday Experts: How people's knowledge can transform the food system*. Ottawa: Centre for Agroecology. DOI:10.18552/9781846000751.
- Brookfield, Stephen. 2012. Critical theory and transformative learning. – E. W. Taylor, P. Cranton (toim.), *The Handbook of Transformative Learning: Theory, Research, and Practice*. San Francisco: Jossey Bass, 131–146.
- Cook, Terrence E ja Patrick M. Morgan. 1971. *Participatory Democracy*. San Francisco: Canfield Press.
- Creswell, John Ward. 2013. *Qualitative Inquiry and Research Design: Choosing Among Five Approaches* (3rd edition). SAGE Publications.
- Dicks, Bella. 2004. *Culture on Display. The Production of Contemporary Visitability*. Maidenhead: McGraw-Hill.

- Edwards, Anne. 2011. Building common knowledge at the boundaries between professional practices: Relational agency and relational expertise in systems of distributed expertise. – *International Journal of Educational Research* 50 (1): 33–39.
- European Citizen Science Association. <https://ecsa.citizen-science.net/> (viimati külastatud 1. augustil 2021).
- Fleming, David. 2019. Global trends in museums. – *Museum International* 71: 1–2, 106–113. DOI: 10.1080/13500775.2019.1638065.
- Fung, Archon ja Erik Olin Wright. 2003. *Deepening Democracy: Institutional Innovations in Empowered Participatory Governance*. New York: Verso.
- Hecker, Susanne; Rick Bonney, Muki Haklay jt 2018. Innovation in citizen science. – *Perspectives on Science-Policy Advances*. Meeting report. <https://theoryandpractice.citizenscienceassociation.org/articles/10.5334/estp.114/> (viimati külastatud 1. augustil 2021).
- Hetland, Per; Palmyre Pierroux ja Line Esborg. (toim.). 2020. *A History of Participation in Museums and Archives. Traversing Citizen Science and Citizen Humanities*. London and New York: Routledge.
- Irwin, Alan. 1995. *Citizen Science: A Study of People, Expertise and Sustainable development*. London and New York: Routledge.
- Jaanits, Jaanika. 2017. Muuseumiosalus täiskasvanute õppimisvõimalusena Eesti Rahva Muuseumi osalussaalil näitel. Magistritöö. Tallinna Ülikool.
- Kangas, Marjaana. 2010. *The School of the Future: Theoretical and Pedagogical Approaches for Creative and Playful Learning Environments*. Doctoral Dissertation. *Acta Universitatis Laponiensis* 188. University of Lapland. Rovaniemi: University of Lapland Printing Centre.
- Kaufman, Arnold S. 1960. Human nature and participatory democracy. – C. Friedrich (toim.), *Responsibility*. New York: Atherton.
- Kegan, Robert. 2009. What “form” transforms? A constructive-developmental approach to transformative learning. – K. Illeris (toim.), *Contemporary Theories of Learning: Learning Theorists ... In Their Own Words*. London; New York: Routledge, 35–52.
- Kelty, C.; Aaron Panofsky, Morgan Currie, Roderic Crooks, Seth Erickson, Patricia Garcia, Michael Wartenbe ja Stacy Wood. 2015. Seven dimensions of contemporary participation disentangled. – *Journal of the Association for Information Science and Technology* 66 (3): 474–488.
- McCall, Vicci ja Clive Gray. 2014. Museums and the „new museology“: theory, practice and organisational change. – *Museum Management & Curatorship* 29 (1): 19–35.
- Merriam, Sharan B. ja Seon Joo Kim. 2012. Studying transformative learning. What methodology? – E. W. Taylor, P. Cranton (toim.), *The Handbook of Transformative Learning: Theory, Research, and Practice*. San Francisco: Jossey Bass, 56–72.
- Mezirow, Jack. 2000a. *Learning as Transformation: Critical Perspectives on a Theory in Progress*. San Francisco: Jossey-Bass.
- Mezirow, Jack. 2000b. Learning to think like an adult. Core concepts of transformation theory – J. Mezirow (toim.), *Learning as Transformation: Critical Perspectives on a Theory in Progress*. San Francisco: Jossey-Bass, 3–33.
- Mezirow, Jack. 2009. An overview on transformative learning. – K. Illeris (toim.), *Contemporary Theories of Learning: Learning Theorists – in Their Own Words*. London: Routledge, 90–105.
- Oomen, Johan ja Lora Aroyo. 2011. Crowdsourcing in the cultural heritage domain: opportunities and challenges. – *Proceedings of the 5th International Conference on Communities and Technologies, New York, 138–149*. <https://doi.org/10.1145/2103354.2103373>.
- Parry, Ross; Mayra Ortiz-Williams ja Andrew Sawyer. 2007. How shall we label our exhibit today? Applying The principles of on-line publishing to an on-site exhibition. – Trant, J., Bearman, D. (toim.). *Museums and the Web 2007. Proceedings*. <https://www.archimuse.com/mw2007/papers/parry/parry.html> (viimati külastatud 1. augustil 2021).
- Pateman, Carole. 1976. *Participation and Democratic Theory*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Pierroux, Palmyre ja Sten Ludvigsen. 2013. Communication interrupted: Textual practices and digital interactives in art museums. – K. Schröder, K. Drotner (toim.), *The Connected Museum: Social Media and Museum Communication*. Routledge, 153–176.
- Runnel, Pille. (toim.). 2014. *Osalus muuseumides*. Tartu: Eesti Rahva Muuseum.

- Runnel, Pille. 2015. Tehes näitust „#Niisamalin-nas“: kuidas uurida ja mõista laste ja noorte linnaruumikogemusi? – *Eesti Rahva Muuseumi aastaraamat* 58. Tartu: Eesti Rahva Muuseum, 86–111.
- Runnel, Pille ja Pille Pruulmann-Vengerfeldt. 2014. *Democratising the Museum: Reflections on Participatory Technologies*. Routledge.
- Runnel, Pille; Krista Lepik ja Pille Pruulmann-Vengerfeldt. 2014. Külastajad, ka-sutajad, auditooriumid: inimeste kontseptualiseerimisest muuseumis. – *Eesti Rahva Muuseumi aastaraamat* 57. Tartu: Eesti Rahva Muuseum, 96–115.
- Simon, Nina. 2010. *The Participatory Museum*. <http://www.participatorymuseum.org/read/> (viimati külastatud 1. Augustil 2021).
- Sforzi, Andrea; John Tweddle, Johannes Vogel, Grégoire Lois, Wolfgang Wägele, Poppy Lake-man-Fraser, Zen Makuch ja Katrin Vohland. 2018. Citizen science and the role of natural history museums. – Hecker, S., Haklay, M., Bowser, A., Makuch, Z., Vogel, J., Bonn, A. *Citizen Science: Innovation in Open Science, Society and Policy*. London: UCL Press. https://doi.org/10.14324/111.9781787352339_429-444.
- Tatsi, Taavi. 2013. *Transformations of Museum-Embedded Cultural Expertise*. Doktoritöö. Tartu: Tartu Ülikooli kirjastus.
- Teppor, Marke ja Agnes Aljas. 2013. Kultuuripärandi vahendajad: käsitööharrastajate ja muuseumide koostöö. – *Eesti Rahva Muuseumi aastaraamat* 56. Tartu: Eesti Rahva Muuseum, 70–93.
- Van Mensch, Peter. 2003. Museoloogia ja juhtimis-teooria – kas vaenlased või sõbrad? Teoreetilise museoloogia ja muuseumide juhtimise praegused suundumused Euroopas. Esitatud Jaapani Muuseumijuhtimise Akadeemia 4. aastakonverentsil Tokyos. http://www.muzeologija.lv/sites/default/files/mensch_museoloogia_ja_juhtimisteooria.pdf (viimati külastatud 30. juulil 2021).
- Vergo, Peter. 2013. *New Museology* (6. tr). London: Reaktion Books.
- Vermeeren, Arnold; Licia Calvi ja Amalia Sabiescu. (toim.). 2018. *Museum Experience Design. Crowds, Ecosystems and Novel Technologies*. Springer Series on Cultural Computing. Springer Nature.
- Viau-Courville, Mathieu. (toim.). 2016. Musées sans conservateurs. Museums without curators. – *Thema. La revue des Musées de la civilisation* 4. Quebec: Musées de la civilisation.